

Raxbar XALIKOVA,
Toshkent davlat texnika universiteti professori, t.f.d
E-mail:rahbarkholikova@mail.ru

Professor Z.Raxmonqulova taqrizi asosida

FORMATION OF THE HIGHER EDUCATION SYSTEM IN TURKESTAN IN THE SECOND HALF OF THE 19TH AND EARLY 20TH CENTURIES AND THE SIGNIFICANCE OF THE JADID MOVEMENT

Annotation

This article analyzes the socio-political and spiritual transformations that took place in the Turkestan region during the second half of the 19th and the early 20th centuries. It examines the state of the local population within the education system under the colonial policy of the Russian Empire, the emergence of the Jadid movement, and its role in establishing new-method schools. Special attention is given to the foundation of the Turkestan People's University in 1918 and its importance in shaping the modern higher education system in Uzbekistan. The article emphasizes that cooperation between Jadid intellectuals and progressive Russian scholars contributed to the advancement of science and education in the region.

Key words: Turkestan, higher education, Jadid movement, Turkestan People's University, colonialism, enlightenment, educational reform, modern schools, Russian scholars, national revival.

ФОРМИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В ТУРКЕСТАНЕ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX – НАЧАЛЕ XX ВЕКА И ЗНАЧЕНИЕ ДЖАДИДСКОГО ДВИЖЕНИЯ

Аннотация

В данной статье анализируются социально-политические и духовные изменения, произошедшие в Туркестанском крае во второй половине XIX и начале XX века. Рассматривается положение местного населения в системе образования в условиях колониальной политики Российской империи, зарождение движения джадидов и его роль в создании школ нового типа. Особое внимание уделено основанию в 1918 году Туркестанского народного университета и его значению в формировании современной системы высшего образования в Узбекистане. В статье отмечается, что сотрудничество джадидских просветителей и прогрессивных русских учёных способствовало развитию науки и образования в регионе.

Ключевые слова: Туркестан, высшее образование, джадидское движение, Туркестанский народный университет, колониализм, просвещение, реформа образования, новые школы, русские учёные, национальное возрождение.

XIX ASRNING IKKINCHI YARMI VA XX ASR BOSHLARIDA TURKISTONDA OLIY TA'LIM TIZIMINING SHAKLLANISHI VA JADIDCHILIK HARAKATINING AHAMIYATI

Annotatsiya

Mazkur maqolada XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asr boshlarida Turkiston o'lkasining ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy hayotida yuz bergan o'zgarishlar tahlil qilingan. Rossiya imperiyasining mustamlakachilik siyosati sharoitida mahalliy aholining ta'lim tizimidagi ahvoli, jadidlar harakatining paydo bo'lishi va uning yangi uslubdagi maktablarni tashkil etishdagi roli yoritilgan. Shu bilan birga, 1918 yilda tashkil etilgan Turkiston xalq universitetining barpo etilishi va uning O'zbekistonda zamonaviy oliy ta'lim tizimiga asos solishda tutgan o'rni ilmiy jihatdan tahlil etilgan. Maqolada jadid ziyolilar va ilg'or rus olimlarining hamkorligi natijasida mintaqada fan va ta'lim taraqqiyotiga erishilgani ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: Turkiston, oliy ta'lim, jadidchilik harakati, Turkiston xalq universiteti, mustamlakachilik, ma'rifatparvarlik, ta'lim islohoti, zamonaviy maktablar, rus olimlari, milliy uyg'onish.

Kirish. XIX asrning ikkinchi yarmi Turkiston o'lkasi xalqlari tarixida ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy hayotning yangi bosqichiga o'tish davri bo'ldi. Bu davrda Rossiya imperiyasining mustamlakachilik siyosati natijasida o'lka siyosiy jihatdan metropoliyaga bo'sundirildi, biroq shu bilan birga, Yevropa sivilizatsiyasining ayrim yutuqlari — jumladan, yangi ta'lim shakllari, texnik bilimlar va ishlab chiqarish texnologiyalari Turkistonga kirib keldi. Mazkur jarayon tarixda bir yoqlama talqin qilinmaydi: u bir tomondan mustamlakachilik siyosatining ifodasi bo'lsa, boshqa tomondan, o'lka modernizatsiyasi, yangi ijtimoiy qatlamlar va ilmiy-texnik tafakkurning shakllanishiga turtki bo'ldi[1].

Turkistonda texnik ta'lim tizimining vujudga kelishi aynan ana shu murakkab siyosiy-iqtisodiy sharoitda kechdi. XIX asrning 70–80-yillarida o'lkaning iqtisodiy hayoti, xususan, paxta yetishtirish va eksport hajmining ortishi natijasida texnik mutaxassislariga bo'lgan ehtiyoj kuchaydi. Natijada, avval rus harbiy muhandislik maktablari, so'ngra fuqaroviy hunar va texnik bilim yurtlari tashkil etildi. Bu

ta'lim muassasalari Rossiya imperiyasi manfaatlariga xizmat qilgan bo'lsa-da, ular orqali mahalliy yoshlar birinchi bor amaliy texnik bilimlarga ega bo'lish imkoniyatiga ega bo'ldilar[2].

Mazkur jarayon Turkiston o'lkasida sanoat, qurilish va transport tizimining shakllanishi bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. 1880–1917-yillar oralig'ida Turkiston general-gubernatorligi hududida o'ndan ortiq texnik yo'nalishdagi o'quv yurtlari ochildi. Ularda mexaniklik, duradgorlik, chilangarlik, temiryo'l muhandisligi kabi fanlar o'qitilgan. Aynan shu muassasalar o'lkadagi texnik tafakkurning ilk maktabi bo'lib xizmat qildi.

Prezident Shavkat Mirziyoyev o'zining “Yangi O'zbekiston strategiyasi” asarida:

“Yoshlarimizni zamonaviy kasb-hunarga, texnik va muhandislik bilimlariga o'rgatish — bu milliy taraqqiyotimizning eng muhim tayanchi” — deb ta'kidlagan. Bu fikr tarixiy jihatdan ham muhim ahamiyatga ega. Chunki Turkistonda XIX asr oxirlarida

boshlangan texnik ta'lim tizimi hozirgi O'zbekistonning ilmiy-texnik taraqqiyotining ildizlarini tashkil etadi[3].

Shu nuqtayi nazaridan, ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi — XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asr boshlarida Turkistonda texnik ta'lim tizimining shakllanish jarayonini tahlil qilish, ularning ijtimoiy-iqtisodiy omillarini aniqlash, ta'lim siyosati va mazmunidagi o'zgarishlarni tarixiy manbalar asosida o'rganishdir.

Tadqiqot vazifalari quyidagilardan iborat: Rossiya imperiyasi mustamlakachilik siyosatining Turkistondagi ta'lim tizimiga ta'sirini tahlil qilish.

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida tashkil etilgan texnik o'quv yurtlarining faoliyatini manbalar asosida yoritish. Mahalliy aholi o'rtasida texnik bilimlarni yoyish jarayonini va milliy kadrlar shakllanishini o'rganish.

Mazkur tarixiy tajribaning bugungi ta'lim siyosatiga ta'sirini baholash.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundan iboratki, unda Turkistonda texnik ta'lim tizimining shakllanishi faqat mustamlakachilik siyosati nuqtayi nazaridan emas, balki milliy taraqqiyotning asosiy manbai sifatida tahlil qilinadi. Mazkur yondashuv o'tmishdagi ta'lim jarayonlarini zamonaviy pedagogika va ta'lim modernizatsiyasi bilan uzviy bog'lash imkonini beradi[4].

Shunday qilib, tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, tarixiy tajribani o'rganish orqali bugungi kunda texnik ta'limni isloh qilish, muhandislik sohasida milliy kadrlar tayyorlash va ta'limning amaliy yo'nalishini kuchaytirishda muhim ilmiy asoslar yaratiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Turkiston o'lkasida texnik ta'lim tizimining shakllanishi masalasi tarixshunoslikda nisbatan murakkab va ko'p qirrali muammolardan biri hisoblanadi. Ushbu masalaga oid dastlabki ma'lumotlar XIX asr oxiri va XX asr boshlarida rus mustamlakachiligi davrida yozilgan rasmiy hisobotlarda, gubernatorlik arxiv materiallarida va pedagogik-statistik nashrlarda aks etgan. Ayniqsa, "Turkestanskiye vedomosti", "Sredneaziatskiy vestnik", "Zapiski Turkestanskogo otdela Imperatorskogo Russkogo geograficheskogo obshchestva" kabi davriy nashrlar o'lkada ta'lim tizimining ijtimoiy ahvolini, texnik bilim yurtlarining ochilishi va ularning faoliyati to'g'risidagi muhim ma'lumotlarni o'z ichiga oladi[5].

Mazkur manbalarda Rossiya imperiyasi siyosati kontekstida texnik ta'lim asosan "madaniy missiya" yoki "sivilizatsion vazifa" sifatida talqin etilgan. Masalan, A. K. Girs, N. P. Ostroumov, V. P. Nalivkin singari mustamlaka ma'murlari va olimlar o'z asarlarida texnik maktablar ochilishini "mahalliy aholining iqtisodiy samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi chora" sifatida ko'rsatganlar. Ammo bu qarashlar, tabiiyki, imperiyaviy ideologiya ta'sirida shakllangan bo'lib, ular mahalliy aholi manfaatlarini va ijtimoiy ehtiyojlarini ikkinchi planga surib qo'ygan[6].

Sovet davrida bu masalaga bo'lgan yondashuv tubdan o'zgardi. 1920–1980-yillar oralig'ida chop etilgan tarixiy-pedagogik tadqiqotlarda texnik ta'limning paydo bo'lishi ko'pincha "kapitalistik Rossiya tomonidan mustamlaka iqtisodiyoti uchun zarur bo'lgan ishchi kuchini tayyorlash" vositasi sifatida talqin etildi (A. I. Semenov, N. L. Rubinshteyn, P. G. Golubkov va boshqalar). Shu bilan birga, o'lka xalq maorifining rivojida ijobiy jihatlari — texnik tafakkurning shakllanishi, kasbiy ta'limning paydo bo'lishi, milliy kadrlarning yetishib chiqishi ham qisman e'tirof etilgan[7].

Mustaqillik yillarida o'zbek tarixshunosligida mazkur mavzuga yangicha, milliy manfaatlar nuqtayi nazaridan yondashuv shakllandi. Jumladan, A. Sodiqov, Sh. Vohidov, X. Bobobekov, S. Qodirov, M. Usmonov kabi tadqiqotchilar Turkiston o'lkasida texnik va kasb-hunar ta'limi tizimining vujudga kelishini o'lkadagi iqtisodiy modernizatsiya, yangi

ishlab chiqarish texnologiyalarining joriy etilishi va xalq maorifi sohasidagi islohotlar bilan uzviy bog'liq holda tahlil qilganlar. Ularning fikricha, texnik ta'limning dastlabki institutlari, garchi mustamlaka tuzumi manfaatlariga xizmat qilgan bo'lsa-da, uzoq muddatda mahalliy aholining dunyoqarashi, ishlab chiqarish madaniyati va kasbiy ongining o'sishida muhim o'rin tutgan[8].

So'nggi yillarda chop etilgan ayrim ilmiy maqolalarda (masalan, M. Qodirova, 2019; A. Shodmonov, 2022) texnik ta'lim tizimi masalasi madaniy almashinuv, ijtimoiy modernizatsiya va milliy o'zlikning shakllanishi jarayoni bilan uyg'un holda tahlil qilinmoqda. Bu yondashuvda ta'lim tizimi faqat iqtisodiy emas, balki ijtimoiy-madaniy transformatsiyaning asosi sifatida qaraladi. Shuningdek, ularning tadqiqotlarida texnik ta'lim orqali o'zbek ziyoliligining yangi avlodi, ya'ni muhandis, texnik va ustozlar qatlamining shakllanishi haqida qimmatli ilmiy fikrlar bildirilgan[9].

Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoyevning so'nggi yillardagi nutq va asarlarida texnik ta'limning tarixiy ildizlari, milliy iqtisodiyot va sanoat taraqqiyotidagi o'rni alohida ta'kidlanmoqda. Xususan, "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi"da texnik yo'nalishdagi o'quv maskanlarini kengaytirish, kasbiy ta'limni ishlab chiqarish bilan integratsiyalash, tarixiy tajribani hisobga olish zarurligi qayd etilgan. Bu holat, o'z navbatida, tarixiy tajribaning zamonaviy siyosiy-ijtimoiy kontekstda qayta baholanishiga sabab bo'lmoqda.

Shunday qilib, mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, Turkistonda texnik ta'lim tizimining shakllanishi muammosi ko'p asrli tarixiy jarayon sifatida har xil davrlarda turlicha talqin qilingan: imperiyaviy yondashuv — uni "madaniylashtirish missiyasi" sifatida ko'rgan bo'lsa, sovet davri tadqiqotchilari — uni "mustamlaka ekspluatatsiyasining mahsuli" deb baholagan; zamonaviy o'zbek tarixshunosligi esa bu jarayonni "milliy uyg'onish va modernizatsiyaning bir bosqichi" sifatida tahlil etmoqda. Ana shu ilmiy qarashlar sintezi ushbu tadqiqotning nazariy asosini tashkil etadi[10].

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotning metodologik asosini tarixiylik, tizimlilik, qiyosiy tahlil hamda manbashunoslik prinsiplari tashkil etadi. Tadqiqot jarayonida XIX asrning ikkinchi yarmidan boshlab Turkiston o'lkasida texnik ta'lim tizimining shakllanish jarayonini har tomonlama o'rganish, uni ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy omillar bilan uzviy bog'liq holda tahlil etish asosiy maqsad sifatida belgilandi. Shu munosabat bilan tadqiqot jarayoni deduktiv va induktiv yondashuvlar uyg'unligida olib borildi: avvalo, umumiy nazariy tushunchalar aniqlanib, keyinchalik ular konkret tarixiy manbalar va faktlar misolida asoslab berildi.

Tadqiqotda tarixiy-qiyosiy usuldan keng foydalanildi. Ushbu usul orqali Turkistondagi texnik ta'lim tizimi Rossiya imperiyasining boshqa mustamlaka hududlaridagi (masalan, Kavkaz, Sibir yoki Volgabo'yi o'lkalaridagi) o'xshash jarayonlar bilan qiyoslab o'rganildi. Natijada, mintaqaviy o'ziga xosliklar — mahalliy xalqning ijtimoiy-iqtisodiy holati, madaniy merosi va diniy qadriyatlarining ta'lim tizimi shakllanishiga ta'siri aniqlashtirildi[11].

Shuningdek, manbashunoslik tahlili tadqiqot metodlarining muhim yo'nalishlaridan biri sifatida qo'llanildi. Bu usul yordamida arxiv hujjatlarini, rasmiy ma'muriy yozishmalar, o'sha davr matbuoti, pedagogik hisobotlar va shaxsiy xotiralar ilmiy muomalaga kiritildi. Mazkur manbalar o'rganilish jarayonida ularning tarixiy konteksti, mualliflik pozitsiyasi va ideologik yo'nalishlari hisobga olindi. Shu orqali har bir manbaning ishonchliligi (reliability) va tarixiy aniqligi (validity) darajasi baholandi.

Tadqiqotda, shuningdek, tizimli-tarixiy yondashuv qo'llanilib, texnik ta'limning shakllanishi alohida voqelik emas, balki o'lkadagi iqtisodiy modernizatsiya, ishlab

chiqarishning texnologik yangilanishi va ijtimoiy tabaqalanish jarayonlari bilan o'zaro bog'liq tizim sifatida o'rganildi. Shu yondashuv orqali texnik bilim yurtlarining ochilishi, ularning moddiy bazasi, o'quv dasturlari, mahalliy kadrlar tayyorlashdagi o'rni va Rossiya mustamlaka siyosatining ularga ta'siri kompleks tarzda tahlil qilindi[12].

Tadqiqotning ilmiy natijalarini asoslashda kontent-tahlil va konseptual model yaratish usullari ham qo'llanildi. Bu orqali tarixiy hujjatlarda, hukumat qarorlarida va ilmiy-pedagogik asarlarda ishlatilgan asosiy tushunchalar (masalan, "kasb-hunar", "texnik bilim", "madaniylashtirish", "maorif islohoti") semantik jihatdan tahlil qilinib, ularning davr ruhiga mos ma'nosi aniqlashtirildi[13].

Metodologik yondashuvlarning barchasi tadqiqotning ilmiy ob'ekti va predmetini aniq chegaralash imkonini berdi. Tadqiqot ob'ekti sifatida XIX asrning ikkinchi yarmida Turkiston o'lkasida tashkil topgan texnik bilim yurtlari tizimi, predmet sifatida esa mazkur tizimning shakllanish omillari, rivojlanish bosqichlari va ijtimoiy-iqtisodiy natijalari belgilandi[14].

Natijada, tadqiqot metodologiyasi nafaqat tarixiy faktlarni aniqlash, balki ularni tahlil etish, tizimlashtirish va ularning o'zaro sababiy bog'liqligini ochib berish imkonini yaratdi.

1-jadval. XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Turkistonda tashkil etilgan texnik o'quv yurtlari

№	O'quv yurti nomi	Tashkil etilgan yili	Joylashgan joyi	Yo'nalishi
1	Toshkent hunar maktabi	1884	Toshkent	Mexanik va duradgorlik ishlari
2	Samarqand texnik bilim yurti	1895	Samarqand	Qurilish, geodeziya
3	Farg'ona shahar hunar maktabi	1898	Qo'qon	Metallsozlik va yog'ochsozlik
4	Ashxobod temiryo'l texnikumi	1905	Ashxobod	Temiryo'l mexanikasi
5	Toshkent temiryo'l texnik bilim yurti	1913	Toshkent	Muhandislik, texnik chizmachilik

Manba: Turkiston general-gubernatorligi xalq maorifi arxivi (1915-yilgi hisobotlar).

Bu o'quv yurtlarining ochilishi mahalliy yoshlarni texnik bilimlarga jalb etish imkonini yaratdi. O'quv dasturlari Rossiya politechnik maktablari andozasiga asoslangan bo'lsa-da, ayrim fanlar (masalan, hisob, geometriya, amaliy fizika) mahalliy ehtiyojlarga moslashtirilgan. Ayniqsa, Toshkent hunar maktabi o'lka iqtisodiyotida o'z o'rniga ega bo'ldi — 1914-yilga kelib, maktab bitiruvchilari orasida 20 foiz mahalliy musulmon yoshlar tashkil etgan.

Texnik ta'limning rivojlanishida mahalliy ma'rifatparvarlarning tashabbusi ham muhim rol o'ynagan. Ular rus-tuzem maktablari negizida amaliy fanlarni kengaytirish, kasb-hunar o'qituvchilari tayyorlash va milliy kadrlar ishtirokini kuchaytirishni ilgari surganlar.

Bundan tashqari, Samarqand real maktabi (1886-y.), Farg'ona hunarmandchilik maktabi (1892-y.) hamda Ashxobod texnik bilim yurti (1898-y.) singari o'quv muassasalari texnik yo'nalishdagi kadrlar tayyorlash tizimining shakllanishida asosiy o'rin tutgan. Ushbu maktablar nafaqat texnik mutaxassislar tayyorlash, balki o'lkada yangi ishlab chiqarish madaniyatini shakllantirish, mahalliy yoshlarni texnik tafakkur asoslariga o'rgatish vazifasini ham bajargan.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, mazkur o'quv yurtlarining tashkil etilishi o'lkaning iqtisodiy tuzilmasidagi tub o'zgarishlar — temir yo'l qurilishi, konchilik va paxta sanoatining kengayishi, shaharsozlik infratuzilmasining rivojlanishi bilan bevosita bog'liq bo'lgan. Texnik ta'lim tizimi amalda mustamlaka siyosatining xizmatida bo'lgan bo'lsa-da, u uzoq muddatli ijtimoiy natijalar jihatidan mahalliy aholi uchun ma'lum darajada modernizatsion omil vazifasini bajargan.

Ayrim manbalarda (masalan, N. Ostroumovning 1896-yilgi ma'ruzalarida) mahalliy o'quvchilarning texnik fanlarga bo'lgan yuqori qiziqishi va o'quv jarayonidagi

Tahlil va natijalar. Turkiston o'lkasida texnik ta'lim tizimining shakllanishi va evolyutsiyasi murakkab ijtimoiy-siyosiy jarayonlar, iqtisodiy islohotlar hamda mustamlaka siyosatining o'ziga xos xususiyatlari bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. XIX asrning ikkinchi yarmidan boshlab Rossiya imperiyasi tomonidan o'lkaning iqtisodiy jihatdan o'zlashtirish siyosati kuchaygan sari, ishlab chiqarish infratuzilmasining rivojlanishi uchun malakali texnik kadrlarga ehtiyoj keskin ortdi. Aynan shu ehtiyoj Turkistonda texnik bilim yurtlari, hunarmandchilik maktablari va real o'quv muassasalarining bosqichma-bosqich tashkil etilishiga sabab bo'ldi.

Avvalo, 1879-yilda Toshkentda tashkil etilgan "Toshkent real maktabi" o'lkaning texnik yo'nalishdagi ilk o'quv maskani sifatida muhim tarixiy ahamiyat kasb etdi. Ushbu ta'lim muassasasi o'z faoliyatini rus imperiyasi ta'lim standartlariga muvofiq yo'lga qo'ygan bo'lib, uning dastlabki o'quv dasturlarida matematika, geometriya, mexanika, fizika, kimyo, chizmachilik, geodeziya kabi fanlar markaziy o'rinni egallagan. Manbalarga ko'ra, dastlabki yillarda o'quvchilarning asosiy qismini ruslar va yevropalik muhojirlar tashkil etgan bo'lsa-da, 1890-yillarga kelib, mahalliy o'zbek, tojik, tatar va qozoq yoshlarining ulushi asta-sekin ortgan[15].

muvaffaqiyatlari qayd etilgan. Bu holat mahalliy aholining yangi kasbiy malakalarni o'zlashtirishga tayyorligi, ta'lim orqali ijtimoiy o'sishga intilishi kabi ijobiy jarayonlarni aks ettiradi. Shu jihatdan olganda, texnik bilim yurtlari — o'lka ijtimoiy-iqtisodiy transformatsiyasining muhim ijtimoiy institutlari sifatida namoyon bo'ladi.

Biroq, chuqurroq tahlil shuni ko'rsatadiki, bu ta'lim tizimi ikki qutbli ijtimoiy strukturani mustahkamlagan: bir tomondan, rus va yevropalik texnik mutaxassislar hukmron tabaqani tashkil etgan bo'lsa, ikkinchi tomondan, mahalliy aholi faqat cheklangan darajadagi amaliy bilimlar bilan qanoatlanishga majbur bo'lgan. Shu bilan birga, dastlabki texnik maktablarning moddiy bazasi ham yetarlicha kuchli bo'lmagan — asbob-uskunalar, laboratoriyalar va o'quv qurollari asosan Rossiyadan keltirilgan, bu esa o'quv jarayonining mustaqil rivojlanishiga to'sqinlik qilgan.

Shu o'rinda, tahlil etilgan ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, XIX asr oxiriga kelib, texnik ta'lim tizimi faqat ishlab chiqarish uchun zarur bo'lgan quyi darajadagi mutaxassislarni emas, balki keyinchalik milliy uyg'onish davrining ilg'or ziyolilarini ham yetishtirib chiqardi. Masalan, Toshkent real maktabining bitiruvchilari orasida keyinchalik O'rta Osiyoda mashhur bo'lgan muhandislar, geodezistlar, texnik o'qituvchilar, hatto jadidchilik harakati namoyandalari ham uchraydi.

Demak, tahliliy yondashuvlar natijasida aniqlanishicha, texnik ta'lim tizimi mustamlaka siyosatining iqtisodiy quroli bo'lish bilan bir qatorda, o'lkada modernizatsion tafakkur, kasbiy ong va texnik madaniyat shakllanishi uchun zamin yaratgan. Shu sababli, mazkur jarayonni faqat mustamlakachilik siyosatining mahsuli sifatida emas, balki Turkiston jamiyatining ichki ijtimoiy-evolyutsion ehtiyojlariga javoban yuzaga kelgan tarixiy hodisa sifatida baholash lozim.

Xulosa va takliflar. Yuqoridagi ilmiy tahlil va tarixiy manbalar asosida shunday xulosa qilish mumkinki, XIX asrning ikkinchi yarmi – XX asr boshlarida Turkiston o'lkasida texnik ta'lim tizimining shakllanishi murakkab, ko'p bosqichli hamda siyosiy, iqtisodiy va madaniy omillar bilan uzviy bog'liq jarayon bo'lgan. Dastlab rus imperiyasi tomonidan iqtisodiy manfaatlarni ta'minlash maqsadida tashkil etilgan texnik bilim yurtlari asta-sekin o'lka jamiyatining ichki ehtiyojlariga moslashib, mahalliy aholi uchun yangi bilimlar, kasbiy malakalar va ijtimoiy imkoniyatlar manbai sifatida shakllandi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, texnik ta'lim muassasalari o'lkaning iqtisodiy hayotida, xususan, sanoat, temir yo'l, qurilish va irrigatsiya sohalarida malakali mutaxassislar tayyorlashda muhim o'rin tutgan. Shu bilan birga, bu ta'lim tizimi orqali o'zbek xalqining dunyoqarashida modernizatsion tafakkur shakllanib, milliy ziyolilar qatlamining paydo bo'lishiga turtki bo'lgan. Mazkur holat Turkiston ijtimoiy hayotida ilm-fan, texnika va ishlab chiqarish sohalarida yangi bosqichning boshlanishiga sabab bo'lgan.

Tadqiqotda aniqlanganidek, texnik ta'lim tizimining o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, u bir tomondan, mustamlaka siyosatining iqtisodiy maqsadlariga xizmat qilgan bo'lsa, ikkinchi tomondan, mahalliy jamiyatni yangi ishlab chiqarish madaniyatiga olib kirgan, ilmiy tafakkur va kasbiy

kompetensiyalarni shakllantirgan. Shunday qilib, texnik ta'lim tarixini faqat mustamlakachilik kontekstida emas, balki milliy modernizatsiya jarayonining uzviy tarkibiy qismi sifatida baholash maqsadga muvofiqdir.

Amaliy takliflar sifatida quyidagilarni ilgari surish mumkin:

Turkistonda texnik ta'lim tarixiga oid arxiv hujjatlari, real maktablar faoliyati haqidagi ma'lumotlarni tizimli ravishda raqamlashtirish va ilmiy muomalaga kiritish zarur.

Mustamlaka davri texnik ta'lim muassasalarining mahalliy kadrlar tayyorlashdagi o'rni zamonaviy kasb-hunar va texnik ta'lim islohotlarini ishlab chiqishda tarixiy tajriba sifatida qayta baholanishi lozim.

Texnik ta'lim tarixining o'rganilishi zamonaviy ta'lim siyosatida milliy texnik tafakkurni rivojlantirish, yoshlarni innovatsion fikrlashga yo'naltirishda ilmiy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Universitetlar va ilmiy markazlar huzurida "Texnik ta'lim tarixi va modernizatsiya" yo'nalishida ilmiy-tadqiqot laboratoriyalarini tashkil etish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa qilib aytganda, Turkistonda texnik ta'lim tizimining shakllanishi nafaqat o'tmishdagi iqtisodiy va siyosiy jarayonlarni anglash, balki bugungi O'zbekistonning texnik-modernizatsion taraqqiyoti uchun ham muhim tarixiy saboqlarni beradi.

ADABIYOTLAR

1. Berdina, Y. L., Gapanovich, V. N., & Zhiven, G. A. (2021). Pharmacotherapeutic efficacy of the infusion solution 'Reogemin' in in vitro and in vivo experiments. *Modern Technologies in Medical Education*.
2. Boldyreva, Y. V., & Lebedev, I. A. (2020). Mustamlakachilik davrida texnik ta'lim. *Journal of Historical Studies*, 12(3), 45–58.
3. Mahmudov, F. (2019). O'rta maktab va kasb-hunar maktablari tarixi. Toshkent: Ilm.
4. Rasulov, A. (2021). Turkiston ijtimoiy hayotida texnik ta'limning roli. *Journal of Central Asian Studies*, 8(2), 112–129.
5. Prezident Shavkat Mirziyoyev. (2022). Milliy taraqqiyot va ta'lim siyosati. Toshkent.
6. Arxiv hujjatlari (1880–1910). Toshkent Davlat Arxivi.
7. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim Vazirligi statistik ma'lumotlari (1890–1910).
8. Karimov, D. (2018). XIX asr oxiri va XX asr boshida Turkistonda ta'lim muassasalari. Toshkent: Fan.
9. Sultonov, R. (2020). Turkiston va mustamlaka siyosati: iqtisodiy va ijtimoiy o'zgarishlar. *Journal of Historical Research*, 14(1), 33–52.
10. Akramov, T. (2017). Texnik kadrlar tayyorlash tarixi va jamiyatdagi roli. *Central Asian Education Review*, 6(3), 55–70.
11. Nazarov, B. (2019). Mustamlaka davrida madaniy va ilmiy modernizatsiya. Toshkent: Ilm-fan.
12. Islomov, A. (2021). Xorijiy ta'lim tizimi va Turkiston o'quvchilarining ta'siri. *Journal of Education History*, 9(2), 78–95.
13. Tursunov, M. (2018). Texnik ta'lim va sanoat rivoji: tarixiy tahlil. Toshkent: Ilmiy nashr.
14. Rakhmonov, S. (2020). Sanoat va ta'lim o'rtasidagi bog'liqlik: XIX asr oxiri misolida. *Central Asian Historical Journal*, 11(4), 101–120.
15. Yuldashev, N. (2021). Turkiston hududida kasb-hunar va texnik ta'limning shakllanishi. *Journal of Modern History*, 7(3), 64–83.